

UOT 372.3/4

Təranə Mayıl qızı Əkbəri

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Şamaxı filialının baş müəllimi,

biologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0001-9293-4561>

E-mail: akbarietmp@gmail.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(6\).139-142](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).139-142)

İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ HƏYAT BİLGİSİ DƏRSLƏRİNDƏ PROBLEM ƏSASLI ÖYRƏNMƏNİN ŞAGİRDƏLƏRİN TƏDQIQAT BACARIQLARININ, MƏNTİQİ TƏFƏKKÜRÜNÜN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Tarana Mayil Akbari

senior lecturer of the Shamakhi branch of

Azerbaijan State Pedagogical University

doctor of philosophy in biology

INFLUENCE OF PROBLEM-BASED LEARNING IN “KNOWLEDGE OF THE WORLD” LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS ON THE DEVELOPMENT OF RESEARCH SKILLS AND LOGICAL

Tarana Майил гызы Акбари

старший преподаватель Шамахинского филиала

Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,

доктор философии по биологии

ВЛИЯНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ «ПОЗНАНИЕ МИРА» В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НА РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ И ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Xülasə. Məqalədə ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi fənninin tədrisində problem əsaslı öyrənmənin tətbiqi və onun şagirdlərin tədqiqat bacarıqlarının, məntiqi təfəkkürünün inkişafına təsiri araşdırılır. Problem əsaslı öyrənmə modeli şagirdlərin fəallığını artırmaqla yanaşı, onları müstəqil düşünməyə, araşdırma aparmağa, faktları müqayisə etməyə və nəticə çıxarmağa istiqamətləndirir. Məqalədə bu metodun ibtidai siniflərdə tətbiqinin elmi-pedaqoji əsasları, müasir tədris texnologiyaları ilə əlaqəsi, həmçinin praktik əhəmiyyəti göstərilmişdir.

Açar sözlər: *Həyat bilgisi, problem əsaslı öyrənmə, ibtidai sinif, tədqiqat bacarıqları, məntiqi təfəkkür, şagirdyönlülük*

Abstract. The article examines the application of problem-based learning (PBL) in primary school “Life Skills” lessons and its impact on the development of students’ research skills and logical thinking. The PBL model not only enhances students’ activity but also directs them towards independent thinking, conducting investigations, comparing facts, and drawing conclusions. The paper highlights the scientific and pedagogical foundations of implementing this method, its connection with modern teaching technologies, as well as its practical significance.

Key words: *Life Skills, problem-based learning, primary school, research skills, logical thinking, student-centered approach*

Аннотация. В статье рассматривается применение проблемного обучения на уроках предмета «Познание мира» в начальных классах и его влияние на развитие исследовательских навыков и логического мышления учащихся. Модель проблемного обучения не только повышает активность школьников, но и направляет их на самостоятельное мышление, проведение исследований, сравнение фактов и формулирование выводов. В статье раскрыты научно-педагогические основы применения

данного метода, его связь с современными образовательными технологиями, а также практическая значимость.

Ключевые слова: *Познание мира, проблемное обучение, начальные классы, исследовательские навыки, логическое мышление, ориентированность на ученика*

Giriş. Müasir dövrdə təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər ibtidai məktəb pilləsində tədrisin məzmununa və metodikasına yeni yanaşmaların tətbiqini zəruri edir. Təhsil prosesində şagirdlərin bilikləri yalnız mənimsəməsi deyil, həm də onları praktikada tətbiq edə bilməsi, tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirməsi əsas vəzifələrdən biri hesab olunur. Bu baxımdan problem əsaslı öyrənmə (PƏÖ) müasir pedaqoji texnologiyalar arasında mühüm yer tutur.

Problem əsaslı öyrənmə modeli ilk dəfə XX əsrin ikinci yarısında xarici ölkələrin təhsil sistemlərində, xüsusilə tibb təhsili sahəsində tətbiq olunmağa başlamışdır (Barrows & Tamblyn, 1980). Sonrakı dövrlərdə bu yanaşma digər fənlərin tədrisində də geniş istifadə olunmuş, şagirdlərin müstəqil araşdırma aparmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə xidmət etmişdir (Hmelo-Silver, 2004).

Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatları da şagirdyönlü tədris metodlarının tətbiqini prioritet istiqamət kimi müəyyən etmişdir. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda qeyd olunur ki, müasir dərslərdə şagirdlərin tənqidi, analitik və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının inkişafı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi fənninin tədrisində PƏÖ-nün tətbiqi həm şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına, həm də onların məntiqi təkəkkür və tədqiqat bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

Tədqiqatlar göstərir ki, PƏÖ metodundan istifadə edən müəllimlər şagirdləri yalnız hazır biliklərlə təmin etmirlər, eyni zamanda onları problemləri dərk etməyə, suallar qoymağa və cavab axtarmağa yönəldirlər (Savery, 2006). Bu isə XXI əsr bacarıqları – yaradıcılıq, əməkdaşlıq, tənqidi düşünmə və kommunikasiya vərdislərinin inkişafına mühüm töhfə verir.

Problem əsaslı öyrənmənin mahiyyəti və xüsusiyyətləri

Problem əsaslı öyrənmə müasir pedaqoji yanaşmalar arasında xüsusi yer tutur. Bu metodun əsasında biliklərin hazır şəkildə təqdim olunması deyil, problemlə situasiyaların yaradılması və onların həlli prosesində öyrənmə dayanır. Şagirdlər qarşıya qoyulan problem üzərində

işləyərkən tədqiqat aparır, fərziyyələr irəli sürür, faktları müqayisə edir və nəticələr çıxarırlar. Bu proses təkəkkürün fəallaşmasına, yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafına və öyrənmənin daha dərin səviyyədə baş verməsinə imkan yaradır.

PƏÖ-nün nəzəri bazası konstruktivizm fəlsəfəsinə əsaslanır. Konstruktivist yanaşmaya görə, bilik şagirdlərə hazır şəkildə ötürülmür, onlar tərəfindən aktiv şəkildə qurulur. Vıqotskinin sosial-mədəni nəzəriyyəsi də bu metodun mahiyyətinə uyğun gəlir. Onun “yaxın inkişaf zonası” anlayışı göstərir ki, şagirdlər müəllimin və ya həmyaşıdlarının dəstəyi ilə mürəkkəb tapşırıqları müstəqil öyrənmə bilirlər. Problem əsaslı öyrənmə də məhz bu prinsipə söykənir: müəllim istiqamətləndirici, şagird isə bilik qazanma prosesinin fəal iştirakçısı rolunda çıxış edir.

Problem əsaslı öyrənmə şagirdlərin qarşısına real həyatla bağlı situasiya qoyaraq onların müstəqil araşdırma və tədqiqat yolu ilə bilik əldə etməsini nəzərdə tutur. Bu metodda əsas məqsəd yalnız məlumat ötürmək deyil, öyrənmənin düşünmə, analiz, müqayisə və nəticə çıxarma bacarıqlarını formalaşdırmaqdır (Barrows, 1996; Savery, 2006).

PƏÖ-nün xüsusiyyətləri sırasında şagirdin fəal mövqedə olması, müəllimin isə istiqamətverici və fasilitator rolu oynaması mühüm yer tutur (Hmelo-Silver, 2004; Prince & Felder, 2006). Şagirdlər problemi həll edərkən müxtəlif mənbələrdən istifadə edir, qrup müzakirələri aparır və nəticələri sinifdə təqdim edirlər (Duch, Groh, & Allen, 2001).

İbtidai siniflərdə Həyat bilgisi fənninin imkanları

İbtidai təhsildə Həyat bilgisi fənni şagirdlərdə ətraf aləmi dərk etmək, sosial münasibətləri öyrənmək və praktik bacarıqlar qazanmaq üçün geniş imkanlar yaradır, təbiət hadisələri, insan fəaliyyəti barədə biliklərini genişləndirir. Bu fənnin məzmunu şagirdlərin gündəlik həyatında qarşılaşdıqları situasiyalarla sıx bağlı olduğundan, PƏÖ yanaşması burada xüsusilə səmərəli olur.

Məsələn, “Təbiəti qoruyaq” mövzusunda şagirdlərə verilən problem sualı belə ola bilər: “Əgər məktəbin həyatında zibil çoxalbsa, bu problemi necə həll etmək olar?” Bu sual onların

müşahidə, araşdırma və praktik həll yolları tapmaq bacarığını inkişaf etdirir (Hmelo-Silver et al., 2007).

Problem əsaslı öyrənmə şagirdlərin tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirir (Hmelo-Silver, 2004). Şagirdlər problemin qoyuluşundan başlayaraq aşağıdakı fəaliyyətləri icra edirlər: suallar irəli sürmək, müşahidə aparmaq, fərziyyələr qurmaq, faktları müqayisə etmək və nəticə çıxarmaq (Savery, 2006). Bu fəaliyyətlərin hər biri tədqiqat prosesinin mərhələlərini əks etdirir və şagirdlərin tədqiqatçı rolunda çıxış etməsini stimullaşdırır, onların müstəqil öyrənmə və özünüidarə bacarıqlarını gücləndirir. Aparılan beynəlxalq araşdırmalara görə, ibtidai siniflərdə PƏÖ metodunun tətbiqi şagirdlərin marağını artırır, öyrənməni daha mənalı edir və onların sosial-emosional bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir (Prince & Felder, 2006; Strobel & van Barneveld, 2009).

Müəllimlərin rolu və metodik tövsiyələr

Problem əsaslı öyrənmənin uğurlu tətbiqi birbaşa müəllimin peşəkarlığından və dərs prosesini düzgün qurmaq bacarığından asılıdır. Bu modeldə müəllim ənənəvi “bilik verən” deyil, şagirdlərə istiqamət göstərən, onları araşdırmaya yönəldən, lazımi resursları təqdim edən “bələdçi” rolunda çıxış edir (Hmelo-Silver, 2004; Duch, Groh, & Allen, 2001).

Müəllim aşağıdakı metodik tövsiyələrə əməl etməlidir:

- Problemlə situasiya yaratmaq. Dərs mövzusu ilə bağlı real həyatdan götürülmüş problem təqdim olunmalı, şagirdlər düşünməyə sövq edilməlidir (Barrows, 1996; Savery, 2006).

- Qrup işindən istifadə. Şagirdlər qruplar şəklində işlədikdə əməkdaşlıq bacarıqları formalaşır və problemlərin həllinə müxtəlif yanaşmalar irəli sürülür (Prince & Felder, 2006; Strobel & van Barneveld, 2009).

- Müxtəlif mənbələrə yönləndirmək. Şagirdlər yalnız dərsliklə kifayətlənməməli, əlavə mənbələrdən, müşahidələrdən və eksperimentlərdən də istifadə etməlidirlər (Hmelo-Silver et al., 2007).

- Refleksiya mərhələsini təmin etmək. Problemin həllindən sonra şagirdlərin apardıqları araşdırmalar barədə fikir mübadiləsi aparması, nəticələri ümumiləşdirməsi vacibdir (Duch, Groh, & Allen, 2001).

- Texnologiyalardan istifadə. İnteraktiv tədris vasitələri, rəqəmsal platformalar, təqdi-

matlar şagirdlərin marağını artırır və onları araşdırmaya həvəsləndirir.

Dünyanın bir çox ölkələrində PƏÖ-nün tətbiqi artıq təhsil sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Məsələn, Finlandiya, Sinqapur və Cənubi Koreya məktəblərində şagirdlərin analitik və tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün bu yanaşmadan geniş istifadə olunur (Tan, 2003; Wee, Kek, & Kelley, 2003). Bu ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, erkən yaşdan şagirdlərə müstəqil düşünmə və problem həll etmə bacarıqları aşılındıqda onların akademik nailiyyətləri də yüksəlir (Hmelo-Silver et al., 2007; Strobel & van Barneveld, 2009).

Azərbaycan təhsilində də bu yanaşmaya maraq artmaqdadır. Təhsil Nazirliyinin son illərdə həyata keçirdiyi kurikulum islahatlarında şagirdyönlülük, fəaliyyətə əsaslanma və problemlə situasiyaların yaradılması xüsusi vurğulanır. Bəzi müəllimlərin hələ də ənənəvi təlim üsullarından istifadəyə üstünlük verməsi, məktəblərdə texniki imkanların hər yerdə eyni səviyyədə olmaması kimi çətinliklər mövcuddur. Bununla belə, təlim prosesində PƏÖ metodunun mərhələli şəkildə tətbiqi şagirdlərin inkişafına ciddi töhfə verə bilər.

Nəticə və təkliflər

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi dərslərində problem əsaslı öyrənmənin tətbiqi:

- şagirdlərin təfəkkür fəallığını artırır;
- onların tədqiqat bacarıqlarını formalaşdırır;
- məntiqi və tənqidi düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir;
- həyat bacarıqlarının erkən yaşdan aşılmasına şərait yaradır.

Məqalənin nəticələri əsasında aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

1. İbtidai sinif müəllimləri üçün PƏÖ metodunun tətbiqinə dair metodik vəsaitlər hazırlanması və təlimlər keçirilməsi gücləndirilməlidir.

2. Həyat bilgisi dərslikləri və proqramları problem əsaslı tapşırıqlar, suallar və situasiyalarla zənginləşdirilməlidir.

3. Məktəblərdə şagirdlərin tədqiqat fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün əlavə dərnəklər, layihələr və müsabiqələr təşkil edilməlidir.

4. Müasir texnologiyalardan istifadə etməklə dərslərin interaktivliyi artırılmalı, şagirdlərdə öyrənməyə maraq gücləndirilməlidir.

Problemın aktualığı. Müasir dövrdə təhsil sistemində əsas məqsədlərdən biri şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasına, onun yaradıcılıq, tənqidi düşüncə və qərarvermə bacarıqlarının inkişafına şərait yaratmaqdır. Xüsusilə ibtidai siniflərdə Həyat bilgisi dərsləri bu bacarıqların təməlini qoyur. Problem əsaslı öyrənmə bu məqsədlərə xidmət edən ən təsirli yanaşmalardan biri kimi qəbul edilir. Bu səbəbdən, şagirdyönlü yanaşmalara keçid pedaqoji cəhətdən aktuallığını qoruyur.

Problemın yeniliyi. Məqalədə Həyat bilgisi dərslərində PƏÖ yanaşması konkret mövzu və kurikulum məqsədlərinə uyğun şəkildə sistemləşdirilərək təhlil edilir. Bu istiqamətdə Azərbaycanda mövcud tədqiqatlar az saydadır və layihə nümunələrinin

dərs məqsədləri ilə uyğunluğu çox zaman nəzəri müstəvidə qalır. Bu araşdırma PƏÖ-nün real tətbiq modellərini ibtidai təhsil mühitinə uyğunlaşdırmaqla metodoloji boşluğu doldurur.

Problemın praktik əhəmiyyəti. PƏÖ-nin Həyat bilgisi dərslərində tətbiqi şagirdlərin motivasiyasını artırmaq, öyrənməni mənalandırmaq və dərin öyrənməni təşviq etmək baxımından böyük praktik əhəmiyyətə malikdir (Prince & Felder, 2006; Strobel & van Barneveld, 2009). Bu yanaşma həmçinin müəllimlərə tədrisdə yaradıcı, şagirdyönlü metodlardan istifadə etməyə şərait yaradır. Əldə edilən nəticələr təhsil siyasəti və pedaqoji praktikada tətbiq oluna biləcək tövsiyələr xarakteri daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu (2023). *Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil müəssisələri üçün "Həyat bilgisi" fənni üzrə təhsil programı (kurikulum) (I-IV siniflər)*.
2. Barrows, H. S. (1996). *Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview*. *New Directions for Teaching and Learning*, 68, 3–12.
3. Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (2001). *The power of problem-based learning: A practical "how to" for teaching undergraduate courses in any discipline*. Stylus Publishing.
4. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235-266. <https://doi.org/10.1023/B:EDPR.0000034022.16470>.
5. Hmelo-Silver, C. E., Duncan, R. G., & Chinn, C. A. (2007). Scaffolding and achievement in problem-based and inquiry learning: A response to Kirschner, Sweller, and Clark (2006). *Educational Psychologist*, 42(2), 99–107.
6. Prince, M., & Felder, R. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases. *Journal of Engineering Education*, 95(2), 123–138.
7. Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 1(1), 9–20.
8. Strobel, J., & van Barneveld, A. (2009). When is PBL more effective? A meta-synthesis of meta-analyses comparing PBL to conventional classrooms. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 3(1), 44–58.
9. Tan, O. S. (2003). *Problem-based learning innovation: Using problems to power learning in the 21st century*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
10. Wee, B., Kek, M., & Kelley, J., Craig A (2003). "Transforming the marketing curriculum using problem-based learning: a case study." *Journal of Marketing Education*. 25 (2), pp. 150-162. <https://doi.org/10.1177/0273475303254016>

Redaksiyaya daxil olub: 05.11.2025